

ВТРАТИ ОСВІТИ І НАУКИ

БОРИС ВОЛОДИМИРОВИЧ ЗАВЕРУХА

Українська ботанічна наука зазнала неоправної втрати. 16 грудня 2000 р. перестало битися серце флориста, систематика рослин, вченого із світовим іменем, людини яскравого творчого темпераменту, широкої ерудиції, доктора біологічних наук, професора Бориса Володимировича Заверухи.

Борис Володимирович Заверуха
(1927—2000)

Народився Борис Володимирович Заверуха 5 березня 1927 року в м.Острозі на Рівненщині в родині службовця. Тут Борис Заверуха отримав середню освіту, закінчив педагогічне училище, отримавши диплом з відзнакою.

У 1950 р. Борис Володимирович вступив на природничий факультет Кременецького педагогічного інституту. Будучи студентом, він виявляв великий інтерес до ботаніки, очолював студентський науковий гурток, був редактором стінної газети "Природник", організовував численні екскурсії гуртківців у природу. У 1955 р. Б.В.Заверуха закінчив педагогічний інститут, отримавши глибокі знання з ботаніки. Після закінчення інституту його зарахували на посаду асистента кафедри ботаніки.

Уже в перші роки роботи викладачем Борис Заверуха виявляв інтерес до наукових пошуків, цікавився питаннями історії старовинного міста Кременця, Кременецького ліцею, Кременецького ботанічного саду. 1958 р. у співавторстві з М.Л.Бригінцем публікує в Наукових записках інституту статтю "Кременецький ботанічний сад (до 150-річчя з дня заснування)".

Працюючи викладачем кафедри ботаніки, Борис Заверуха із студентами природничого факультету пройшов стежинами Кременецьких гір, Гологір, Полісся, Поділля і Карпат. Неповторна краса Кременецьких гір полонила серце і душу молодого викладача. Під керівництвом відомого ліхенолога професора Альфреда Миколайовича Окснера розпочинає наполегливу працю з вивчення ліхенофлори Гологоро-Кременецького кряжа. Б.Заверухою був зібраний багатий гербарний матеріал, оформлені колекції, якими до тепер користуються

студенти хіміко-біологічного факультету Тернопільського державного педагогічного університету на практичних заняттях.

1959 р. Борис Володимирович брав участь у науковій експедиції Інституту ботаніки АН УРСР під керівництвом професора Михайла Васильовича Клокова — відомого вченого, флориста, етнографа, поета. Професор М.В.Клоков запропонував Б.Заверусі тему кандидатської дисертації з вивчення флори і рослинності Кременецьких гір.

Б.В.Заверуха розпочав наполегливу роботу з вивчення флори Кременеччини. Витончена спостережливість, творчий темперамент, наукова інтуїція, глибина думки, акаліт поглядів — риси молодого науковця Бориса Заверухи. Він здійснює критичний перегляд флори Кременецьких гір і описує чотири види рослин, які до того часу не значилися в ботанічній номенклатурі: *Betula klovovii* Zaverucha, *Myosotis ludmilae* Zaverucha, *Symphytum besseri* Zaverucha, *Thymus mucosus* Zaverucha. Для темнокорого виду берези, яка мала незаконну в номенклатурному відношенні назву *Betula obscura* A.Kotula, встановлюється нова назва *Betula kotula* Zaverucha. Спільно із М.В.Клоковим описано чотири нових види підмаренника: *Cidalium attenuatum* Klok. et Zaverucha, *G. congestum* Klok. et Zaverucha, *G. macilentum* Klok. et Zaverucha, *G. subnemorale* Klok. et Zaverucha.

1963 р. Б.В.Заверуха залишає педагогічну роботу в Кременецькому педагогічному інституті й переходить на посаду лаборанта відділу флори вищих рослин Інституту ботаніки ім. М.Г.Холодного АН УРСР. 1965 р. захищає дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата біологічних наук "Флора і рослинність Кременецьких гір".

Б.В.Заверуха пройшов плідний науковий шлях від лаборанта до завідувача відділу вищих рослин Інституту ботаніки ім. М.Г.Холодного НАН України. 1985 р. захистив докторську дисертацію "Флора Волино-Поділля. Її аналіз і генезис". Досягнувши високих здобутків у науці, Борис Володимирович завжди залишався людиною скромною, чесною, справедливою, доброю.

Б.Заверуха брав безпосередню участь у створенні експозиції всеукраїнського Ботанічного музею АН України й тривалий час працював його завідувачем. Він був учасником дослідницьких експедицій на Далекий Схід, Курильські острови, Полярний Урал, гори і пустелі Середньої Азії, Кавказ, а також експедицій АН України у тропічні країни Старого світу на кораблі "Академік Вернадський".

Б.В. Заверуха був пристрасним популяризатором біологічної науки, ідеї охорони природи. Коло наукових інтересів Бориса Володимировича складала систематика та еволюція сучасних рослин, флористика, фітогеографія, етноботаніка, ботанічне ресурсознавство, історія і раціональне природокористування, історія ботанічної науки. З усіх цих галузей знань мав наукові публікації, монографії, книги, статті.

На основі вчення М.Г.Попова про флорогенезис Б.В.Заверуха вперше здійснив флорогенетичний аналіз флори Волино-Поділля. Вперше запропонував флористичне районування України і детальне — Волино-Поділля, вперше провів хорологічний аналіз флори цього регіону.

Науковий доробок Б.В.Заверухи нараховує понад 200 праць. Він є одним із авторів нового "Определителя высших растений Украины" та видання "Природа Украинской ССР — Растительный мир", автором монографії "Флора Волино-Подолья и ее генезис"; співавтором книги "Охраняемые растения Украины", "Барви землі", автором науково-популярних книг "Квіти дванадцяти місяців", "У царстві флори", "У світі рослин", "Зелений розмаї", "Рослини Червоної книги" та ін. Б.В.Заверуха постійно виступав у пресі, по радіо і на телебаченні як пристрасний популяризатор охорони природи і дивовижного рослинного різномайття.

В особі Бориса Володимировича Заверухи українські ботаніки втратили талановитого і сумлінного дослідника, людину високої культури, чуйного і доброзичливого колегу.

З глибоким жалем у серії сприйняли звістку про смерть свого учня та свого колеги викладачі кафедри ботаніки Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. На прощання хочемо сказати — вічна Тобі пам'ять, спочивай з Богом, а на могилу покласти букет польових квітів Волино-Поділля.

Список основних наукових праць Б.В.Заверухи

1. Заверуха Б.В. Бук в околицях м. Кременця // Тези доп. наук. конф. Кременецького інституту. 1958. — С.31-32.
2. Заверуха Б.В. Редкие растения с Кременецких гор // Природа. — 1959. — №. 8. — С.116.
3. Заверуха Б.В. Кременецькі гори як пам'ятка природи // Матеріали про охорону природи України. — К.: Вид-во АН УРСР, 1960. — С. 31-36.
4. Заверуха Б.В. Степові ділянки східної частини Волинського лісостепу // Щоріч. Укр. ботан. т-ва. — 1960. — Вип. 2. — С.39-40.
5. Заверуха Б.В., Шиманська В.Е. Редкое лекарственное растение // Природа. — 1960. — № 11. — С.109-110.
6. Заверуха Б.В. Нові види рослин з околиць м. Кременця // Укр. ботан. журн. — 1962. — Т.19, №5. — С. 49-63.
7. Заверуха Б.В. Нарис рослинності Кременецьких гір // Питання фізіології, цитоембріології і флори України. — К.: Вид-во АН УРСР, 1963. — С. 81-104.
8. Заверуха Б.В. Нарис рослинності Кременецьких гір та використання рослинних ресурсів // Матеріали до вивчення природних ресурсів Поділля. — Тернопіль, Кременець, 1963. — с. 96-98.
9. Заверуха Б.В. Нові та рідкісні види берез Української флори // Укр. ботан. журн. — 1964. — № 5. — С. 78-86.
10. Заверуха Б.В. Реліктові та ендемічні рослини Кременецьких гір та необхідність їх охорони // Охороняйте рідну природу. — К.: Урожай, 1964. — С. 69-78.
11. Заверуха Б.В. Флора и растительность Кременецких гор: Автореф. дис. канд. биол. наук: 03.00.01/Институт ботаники им. М.Г. Холодного АН УССР. — Киев, 1965. — 19 с.
12. Заверуха Б.В. Нові дані про поширення деяких волино-подільських ендемів // Укр. ботан. журн. — 1965. — Т. 22, № 6. — С. 98-101.
13. Заверуха Б.В. К истории флоры южной Волыни // Природная обстановка и фауна прошлого. — Киев: Наук. думка, 1965. — Вып.2. — С. 158-161.
14. Заверуха Б.В. Дикорослі рослини — джерело вітамінів. — К.: Здоров'я, 1966. — 30 с.
15. Заверуха Б.В. До питання про флористичну належність Кременецьких гір // Матер. наук. конф. по вивч. та викор. продуктивних сил Поділля. — Львів: Вид-во Львівського держ. ун-ту, 1967. — Вип. 2. — С. 20-22.
16. Заверуха Б.В. Кременецькі гори // Природа і людина. — К.: Урожай, 1969. — С. 61-64.
17. Заверуха Б.В. Бережіть рідкісні рослини. — К.: Урожай, 1971. — 96 с.
18. Клоков М.В., Заверуха Б.В. Новые виды подмаренника на Северной Полонии // Новости систематики высш. и низш. растений. — Киев, Наук. думка, 1974. — С. 80-81.
19. Заверуха Б.В. Молочай волинський // Наука і суспільство. — 1975. — № 7. — С.47-48.
20. Заверуха Б.В. Нове місцезнаходження рідкісного виду *Salvia cremenecensis* Bess. // Укр. ботан. журн. — 1975. — Т. 32, № 4. — С. 525-526.
21. Заверуха Б.В. Збереження генофонду рідкісних рослин Волино-Подільської височини // Укр. ботан. журн. — 1976. — Т. 33, № 3. — С. 279-282.
22. Заверуха Б.В. Родина Гречкові — *Polygonaceae* // Визначник рослин Українських Карпат. — К.: Наук. думка, 1977. — С. 67-74.
23. Заверуха Б.В. До питання про флористичну належність території Волино-Подільської височини // VI з'їзд Укр. ботан. т-ва. — К.: Наук. думка, 1977. — С. 235.
24. Омельчук Т.Я., Заверуха Б.В. Новий вид *Sedum antiquum* Omelch. et Zaverucha nova // Укр. ботан. журн. — 1978. — Т. 35, № 2. — С. 180-184.
25. Заверуха Б.В. Новий локалітет рідкісної для Радянського Союзу формації *festuceta pallentis* з Подільської височини // Укр. ботан. журн. — 1978. — Т. 35, № 1. — С. 42-45.
26. Заверуха Б.В. Хорологический анализ флоры Волино-Полонии // Тез. докл. VI съезда Всесоюз. ботан. о-ва. Л.: Наука. — С. 301-302.
27. Заверуха Б.В. Вид як форма існування і розвитку живої матерії (за круглим столом) // Укр. ботан. журн. — 1980. — Т. 37, № 2. — С. 33-36.
28. Заверуха Б.В. Нові місцезнаходження рідкісного виду шипшини — *Rosa rubrifolia* Vill. на Поділлі // Укр. ботан. журн. — 1980. — Т. 37, № 5. — С. 27-29.
29. Андриченко Т.Л., Заверуха Б.В., Краснова А.М., Протопопова В.В., Чопик В.І. Вищі рослини // Червона книга Української РСР. — К.: Наук. думка, 1980. — С.181-491.
30. Заверуха Б.В. Деякі теоретичні питання вивчення явищ ендемізму флори Волино-Поділля // Укр. ботан. журн. — 1980. — Т. 37, № 6. — С. 15-19.
31. Заверуха Б.В. У світі рослин. — К.: Урожай, 1980. — 166 с.

32. Заверуха Б.В. По сторінках "Червоної книги УРСР (Рослини)". — К.: Мистецтво, 1980. — 32 с.
33. Заверуха Б.В. Нові дані по хорології та фітоценотичній приуроченості рідкісного реліктового виду *Carlina onopordifolia* Bess. ex Szafer, Kulcz. et Pawl. // Укр. ботан. журн. — 1982. — Т. 39, № 2. — С. 81-85.
34. Заверуха Б.В. Явление дизъюнктивноареальности во флоре Волыно-Подолни // Тез. докл. VII съезда Укр. ботан. о-ва. — Киев: Наук. думка, 1982. — С. 17-18.
35. Заверуха Б.В. Перспективы развития сети природных парков на территории Волыно-Подолни // Тез. докл. VII съезда Укр. ботан. о-ва. — Киев: Наук. думка, 1982. — С. 267-268.
36. Заверуха Б.В. Нові відомості про поширення реліктового виду *Coronilla coronata* G. на Поділлі // Укр. ботан. журн. — 1982. — Т. 39, № 2. — С. 81-85.
37. Заверуха Б.В. *Allium pervestitum* Klol. — новий для флори Волино-Поділля вид // Укр. ботан. журн. — 1983. — Т. 40, № 3. — С. 19-21.
38. Заверуха Б.В. Під щитом "Червоної книги" // Наука і культура: Україна. — К.: Знання, 1982. — С. 206-221.
39. Заверуха Б.В. Флоросоциология как новое направление в охране фитобиоты // Тез. докл. VII съезда Всес. ботан. о-ва. — Л.: Наука, 1983. — С. 278-279.
40. Заверуха Б.В., Андриченко Т.Л., Протопопова В.В. Охраняемые растения Украины. — Киев: Наук. думка, 1983. — 184 с.
41. Заверуха Б.В. Ценоформационный анализ флоры Волыно-Подолни // Тез. докл. VII съезда Всес. ботан. о-ва. — Л.: Наука, 1983. — С. 44-45.
42. Заверуха Б.В., Ловеллус О.Л., Козьяков А.С., Ивченко И.С. Категоризация дикорастущих видов лекарственных растений Украины по их отношению к результатам заготовки фитосырья // Тез. докл. VII съезда Всес. ботан. о-ва. — Л.: Наука, 1983. — С. 189.
43. Заверуха Б.В., Щеляг-Сосонко Ю.Р. О стандарте флоры // Тез. докл. VII съезда Всес. ботан. о-ва. — Л.: Наука, 1983. — С. 45-46.
44. Заверуха Б.В. Хорологічні та фітоценотичні особливості Волино-Подільського ендеміка *Senecio besserianus* Minder // Укр. ботан. журн. — 1984. — Т. 41, № 4. — С. 18-22.
45. Заверуха Б.В. Наукова спадщина Б.Г.Бессера та її значення для ботанічної науки (до 220-річчя з дня народження) // Укр. ботан. журн. — 1984. — Т. 41, № 5. — С. 98-100.
46. Заверуха Б.В., Івченко І.С., Козьяков О.С., Ловеллус О.Л. Рациональное використання ресурсів дикорослих лікарських рослин України // Вісник АН УРСР. — 1985. — №1. — С. 77-83.
47. Заверуха Б.В. Проблеми фітосоциології (за круглим столом) // Укр. ботан. журн. — 1985. — Т. 42, № 3. — С. 54-55.
48. Заверуха Б.В. Флора Волино-Подолни, ее анализ и генезис: Автореф. дис... доктора биол. наук: 03.00.01 Институт ботаники им. М.Г. Холодного АН УССР. — Киев, 1985. — 51 с.
49. Заверуха Б.В. Флора Волино-Подолни и ее генезис. — Киев: Наук. думка, 1985. — 191 с.
50. Заверуха Б.В. Квіти дванадцяти місяців. — К.: Урожай. — 1986. — 43 с.
51. Заверуха Б.В. Род аконит, род береза // Хорология флоры Украины. — Киев: Наук. думка, 1987. — С. 59-64 и С. 65-67.
53. Заверуха Б.В., Топачевський А.О. Барви землі. — К.: Молодь, 1990. — 163 с.
52. Определитель высших растений Украины/ Доброчаева Д.Н. ..., Заверуха Б.В. и др. под ред. Ю.Н. Прокудина. — Киев: Наук. думка, 1987. — С. 545.

М.М. Барна
В.О. Шиманська